

Strutseffekten

En rapport om pensioner och pensionssparande av
Småföretagarnas Riksförbund.
Författare: Rickard Jakbo.

Innehållsförteckning

Förord - Småföretagarnas Riksförbund	3
Förord - Pensure	4
Sammanfattning	5
1. Inledning	6
2. Om rapporten - syfte och frågeställningar	7
3. Bakgrund	8
3.1 Dagens statliga pensionssystem och företagarna	8
3.2 Tjänstepensionen för de anställda	8
3.3 Allt lägre pension från staten	10
4. Tidigare studier och rapporter	11
4.1 Omfattningen av pensionssparandet	11
4.2 Teoretiska beräkningar om vad frånvaron av en tjänstepension innebär	13
5. Resultat av intervjuundersökning	14
5.1 Hur de sparade – sammanfattning	14
5.2 Fyra identifierade sparmönster	15
5.2.1 Kunskaps- och informationsbrist	15
5.2.2 Strutseffekten – en kombination av ointresse och ekonomi	17
5.2.3 Misstro och missnöje	17
5.2.4 Råd från andra – familj och bekanta	18
5.2.5 Två intresseorganisationers perspektiv	19
6. Analys och diskussion	21
6.1 Modell över hur egenföretagarnas beslut växte fram	23
Metodbilaga	27

Förord - Småföretagarnas Riksförbund

Undvik Strutseffekten – men läs rapporten

Målet för vårt förbunds arbete är att det ska vara tryggt, enkelt och lönsamt att driva småföretag i Sverige. Sett över en småföretagares livstid så är frågan om pension en viktig del av hur trygg man kan känna sig inför den tid då man inte längre ska driva sitt företag.

Småföretagarnas Riksförbund har tagit fram denna rapport för att öka förståelsen för vad som avgör en företagares beslut kring sitt eget pensionssparande. Förståelse är en förutsättning för förändring och vi hoppas att denna rapport kan öka medvetenheten kring småföretagares val eller icke-val kring pensionsfrågan och som i sin tur kan ligga till grund för vårt näringspolitiska påverkansarbete för att förbättra och förenkla de sociala villkoren för Sveriges hårdast arbetande grupp – småföretagarna.

Förr i tiden var den statliga pensionen den enda och förhållandevis goda ersättningen för den lön man hade när man slutade arbeta. Dagens pensionssystem som kommuniceras genom de ”orangea kuverten” visar tydligt att en god pension förutsätter att man både har en god grundlön, för att få rimlig allmän pension, och att detta måste kompletteras med tjänstepension betald av en arbetsgivare (för anställda) eller ditt eget företag (som småföretagare).

Statistiska Centralbyrån visar på att skillnaden är ytterst stor mellan företagares och anställdas benägenhet att arbeta vid en hög ålder. Vid 69 års ålder förvärvsarbetar fortfarande 52 procent av dem som driver egna företag, medan motsvarande andel bland anställda bara är 11 procent. Låga pensioner är en anledning till att många som driver eget fortsätter att jobba långt upp i åldrarna. Men behöver det vara så och vad är det som påverkar småföretagares förmåga och kapacitet att avsätta pengar till sitt eget pensionssparande?

Småföretagarnas Riksförbund företräder idag mer än 30 000 småföretag, i alla branscher och i alla delar av landet. Våra medlemmar och landets alla övriga mikro- och småföretagare utgör 99,4 procent av det svenska näringslivets företag. Vi är helt enkelt landets finansiella och sociala ryggrad. Sveriges småföretagare sysselsätter idag närmre 1,3 miljoner anställda och är dessutom den sektor som skapar fyra av fem nya jobb.

Trots detta har småföretagen alldeles för lite utrymme i den politiska debatten och det görs väldigt lite av regering, riksdag och myndigheter för att förenkla vår vardag. Ibland känns det som att det offentliga stoppar huvudet i sanden och hoppas på det bästa. En sådan strutseffekt gynnar inte landets småföretagare och är heller ingen strategi att rekommendera beträffande ditt val av tjänstepensionssparande.

Vi på Småföretagarnas Riksförbund hoppas att denna rapport ska uppmuntra dig att aktivt börja planera för ditt pensionssparande och din framtida pension oavsett vilken typ av företag du driver nu och i framtiden.

Peter Thörn

Förbundsordförande

Småföretagarnas Riksförbund

Tjänstepensionen, kollektivavtalen och den svenska modellen

Om du omfattas av kollektivavtal behöver du inte själv ta ställning eller göra ett aktivt val för att omfattas av tjänstepension. Arbetsmarknadens parter har skapat en modell där "alla ska med". Som företagare måste du vara mer aktiv. Våra pensionssystem har nyligen genomgått stora förändringar. De kollektivavtalade tjänstepensionerna har gått från att garantera en viss pension i förhållande till den anställdes slutlön, till att den anställde får en del av löneutrymmet avsatt till pension varje månad. Den enskilde individen står ofta för placeringsbesluten och storleken på den framtida pensionen är beroende av hur avkastningen har varit på placeringarna, men även den som inte gör några egna val alls, "ickeväljare", får pensionsinbetalningar som förvaltas på ett rimligt vis i försäkringsbolagens standardlösningar. I kollektivavtalens Sverige har de anställda avtalade pensionsinbetalningar i procent av lön. När lönen höjs ökar inbetalningen och om lönen sänks så minskar inbetalningen. Du väljer inte själv hur mycket du ska spara i pension, i den svenska modellen har arbetsmarknadens parter gjort det åt dig.

Som företagare omfattas du aldrig av kollektivavtal. Det innebär att du har en mycket stor valfrihet när det gäller hur du kan utforma ditt pensionssparande, men också att du själv ansvarar för att inbetalningar till pensionssparandet ska ske. En av de stora riskerna med denna valfrihet är "strutseffekten" som denna rapport handlar om. Att som företagare stoppa huvudet i sanden och bli en ickeväljare får mycket större konsekvenser än för anställda med kollektivavtal, och du hamnar då i den grupp av företagare som riskerar att få en mycket låg framtida pension. Denna rapport beskriver att råd och påverkan från personer i företagarens bekantskapskrets eller affärsnätverk ofta har stor betydelse för om denne kommer igång med pensionssparande eller inte.

Småföretagarnas Riksförbund, som har beställt denna rapport, ser vikten av att lyfta upp pensionsparandet på företagens agenda. Anslut dig till denna folkbildning och motivera dig själv och ditt nätverk av företagare att komma igång med ett pensionssparande!

De viktigaste tipsen till landets företagare:

- Gör ett aktivt val och börja pensionsspara så tidigt som möjligt. Pensionssparande växer med ränta-på-ränta effekten. Det innebär att inbetalningar är mer värda ju tidigare du gör dem.
- Koppla gärna som i kollektivavtalen ditt sparande till ditt löneuttag. Då får du en flexibel lösning där inbetalningen ökar när du tar ut en högre lön och minskar under perioder då du inte har möjlighet att ta ut så hög lön.
- Pensionsspara minst 4,5-6 procent av lönen för att kompensera för att du inte är en del av de tjänstepensionsplaner för anställda som finns på marknaden.
- Välj pensionslösningar med låga avgifter. Det kan skilja 15-20 procent i utbetald pension beroende på försäkringsbolagets avgifter, allt annat lika.
- Ta gärna råd av en pensionsrådgivare, men var uppmärksam på hur dennes ersättning påverkar dina avgifter. Det är du och inte rådgivaren som ska leva på din pension.

Mikael Claesson

Småföretagare och grundare av Pensure

Sammanfattning

Egenföretagare, i synnerhet de utan anställda, är en riskgrupp för låg pension. Det beror till stor del på att de ofta saknar de anställdas automatiska tjänstepensionsinbetalningar samtidigt som många av dem inte pensionssparar så mycket. I rapporten ställs frågan om varför det är en relativt stor grupp som inte sparar så att de får en pension som är i nivå med de anställdas pension.

Genom djupintervjuer med småföretagare som i dag är i pensionsåldern framträder flera spar-mönster, som i sin tur utmynnar i tre kategorier av sparare:

- **Lågspare** - som sparar långt ifrån så mycket som en anställd får i tjänstepension
- **Högspare** - som sparar åtminstone så mycket som en anställd får i tjänstepension
- **Ambivalenta sparare** - som under en period sparar så mycket som en anställd får i tjänstepension men som upphör med sparandet

Det visar sig att de intervjuade i hög grad nämner sin kunskapsnivå och graden av intresse, oftast ett ointresse, för pensionsfrågan som skäl till att de sparar som de gjort. Även råd från människor i företagarnas närhet har varit betydelsefulla för deras beslut. I viss mån nämner företagarna ekonomin, och det gäller i synnerhet lågsparna. Intressant nog finns det också bland några av de intervjuade en uttalad misstro mot sparprodukterna, vilket har påverkat deras sparande. Flera av undersökningspersonerna har också undvikit frågeställningen om att spara, eller åtminstone om att spara tillräckligt.

En orsak till att de undvikit frågan kan vara att det är svårt för dessa företagare att klargöra pensionsfrågan rationellt. Särskilt för dem med en dålig eller mycket osäker ekonomi är valen och besluten svårbedömda. Är det bäst att konsumera nu eller sen? Hur bedömer man vilka behov man har i framtiden? Vad händer med pengarna jag sparar? Oavsett vilket beslut som de tar riskerar dessa företagares olika mål att krocka. En utväg som flera företagare tar är att de helt enkelt stoppar huvudet i sanden som en struts.

Undersökningspersonernas erfarenheter läggs samman med tidigare teoretisk och empirisk kunskap och resulterar i en modell som visar hur det kan gå till att bli en lågspare respektive en högspare. Modellen föreslår att kunskapsnivå, ekonomi, graden av tillit till sparprodukterna och råd och vägledning från personer som står en nära alla är verksamma bakom valen som gör en egenföretagare till en högspare respektive lågspare. Faktorerna påverkar också sannolikheten att bli ett offer för strutseffekten.

1. Inledning

Den allmänna pensionen från staten sjunker som andel av slutlönen för de flesta svenskar. För anställda som arbetar heltid och har en bra tjänstepension är utmaningen inte så stor, men för de som inte har denna trygghet blir det allt viktigare att spara till sin pension. Detta gäller inte minst småföretagare.

Men av allt att döma är det få egenföretagare som sparar så mycket som de borde för att hålla jämna steg med de anställda och deras tjänstepensioner. Faktum är att det finns skäl att tro att svenska småföretagare kommer att halka efter de anställdas pensionsnivåer än mer i framtiden. Det beror på att tjänstepensionen spelar en allt viktigare roll för den totala pensionen. Fler svenskar har nämligen tjänstepension, och en större andel av pensionen kommer från tjänstepensionen.¹ De senaste åren har denna trend accelererat så pass mycket att det överraskat Pensionsmyndigheten.

I tidigare prognoser talade myndigheten om att en nybliven pensionär får cirka 25 procent från tjänstepensionen. Men för en genomsnittlig 65-åring som började ta ut sin allmänna pension 2019 kom nästan var tredje pensionskrona från tjänstepensionen, vilket var långt mer än vad som var fallet i det gamla pensionsystemet.²

Frågan är om de svenska småföretagarna kommer att hänga med i denna utveckling? Klart är småföretagare tillhör en riskgrupp för låg pension, i synnerhet de som är soloföretagare.

Tyvärr har den tidigare forskningen om småföretagare och deras pensioner varit relativt knapphändig och har mest ställt frågor om hur många av företagarna som sparar. Det är mer sällan som egenföretagarna får frågan: varför sparar ni som ni gör och varför sparar ni inte mer?

Rapportens djupintervjuer av småföretagare och ett par av deras organisationsföreträdare om hur de har resonerat kring pensionsfrågan kastar därför ett nytt ljus på pensionsutmaningen. Intervjuerna och rapportens kunskapsöversikt tolkas utifrån samhällsvetenskaplig och beteendekonomisk beslutsteori och kan förhoppningsvis utgöra ett bra kunskapstillskott för alla som behöver förstå varför egenföretagare i regel har lägre pension än andra.

1 *Vem får avsättningar till tjänstepension? En analys av tjänstepensionernas täckningsgrad baserad på deklarationsuppgifter* (2018). Stockholm: ISF, Inspektionen för socialförsäkringen.

2 Se Pensionsmyndigheten, Svar på regeringsuppdrag 2021, *Redovisning av livsinkomstprofiler*.

2. Om rapporten - syfte och frågeställningar

Det huvudsakliga syftet är att undersöka hur småföretagare resonerar och agerar under sitt yrkesliv när det gäller sitt pensionssparande. Detta mot en bakgrund av att:

a) företagare saknar de tjänstepensionsavtal som nästan alla anställda har, och därför är riskgrupp för låg pension

och

b) de måste själva ta flera beslut för att kompensera sig för sin avsaknad av tjänstepension

Genom intervjuer med egenföretagare, som alla börjat ta ut allmän pension, söker studien därför svar på två övergripande frågeställningar:

1. Hur sparade de intervjuade egenföretagarna?

2. Varför har företagarna beslutat sig för att spara som de har gjort inför sin pension?

Eftersom tidigare forskning och rapporter pekar mot att det är soloföretagare, egenföretagare utan anställda, som sparar minst har samtliga intervjuade erfarenhet av soloföretagande. Rapporten kopplar intervjupersonernas berättelser till tidigare forskning och rapporter, för att därmed försöka generalisera deras erfarenheter och sparmönster genom den etablerade kunskap och de etablerade begrepp som finns. För att göra detta har en kunskapsöversikt upprättats, med fokus på de svenska egenföretagarnas pensionssparande. Rapporten syftar därmed också till att ge en översikt av vilken kunskap som i dag finns om egenföretagares pensionssparande.

3. Bakgrund

3.1 Dagens statliga pensionssystem och företagarna

Dagens allmänna pensionssystem är en form av socialt kontrakt mellan generationerna. Det är dagens skatteintäkter, arbetsgivaravgifter och egenavgifter, som betalar nästan all allmän och statlig pension. Denna del av pensionen är en avgift på totalt 16 procent av inkomsten. Företagare är en del av detta allmänna pensionssystem som alla andra. För att det ska finnas en koppling till pensionärernas tidigare inkomster och inbetalade avgifter använder staten fiktiva avsättningskonton, där de håller koll på vilka pensionsrättigheter som enskilda personer samlat in under åren.¹ Vad dessa avsättningskonton visar sig vara värda i praktiken avgörs delvis av hur bra Sveriges ekonomi går och hur mycket skatt som kommer in.

Premiepensionen är en mindre del av den statliga pensionen och den följer en annan logik. 2,5 procent på lönen, eller resultatet för företagare med enskild firma, tar staten och överför till premiepensionen. Pengarna investeras i valbara fonder som Pensionsmyndigheten godkännt, och där avkastningen blir en följd av det val av fond som spararen valt, eller en följd av hur icke-vals-fonden AP7 Såfa gått. För denna del av den statliga pensionen avgörs värdet när det är dags att ta ut pension av hur fonderna har utvecklats. Totalt avsätts alltså 18,5 procent men efter ett automatiskt skatteavdrag för den allmänna pensionsavgiften, eller motsvarande avgift för egenföretagare, blir varje svensks pensionsavgift i praktiken 17,21 procent av lönen eller överskottet.

3.2 Tjänstepensionen för de anställda

96 procent av alla anställda får en tjänstepension inbetald av sin arbetsgivare, oftast genom ett kollektivavtal mellan fack och arbetsgivare.² För en heltidsanställd blir det varje år stora summor som fonderas på aktie-, fastighets- och räntemarknaderna. Hur mycket arbetsgivarna betalar in varierar beroende på avtalsområde, men de fyra dominerande kollektivavtalen har alla minst 4,5 procent av lönen som utgångspunkt.³

Enligt Pensionsmyndigheten bör en egenföretagare sätta av 4,5 till 6 procent av sin lön eller sitt överskott i ett pensionssparande, för att kompensera för att de inte är en del av detta system.⁴

Av tabellen på nästa sida framgår vad privatanställda tjänstemän inom den i dag dominerande pensionsöverenskommelsen fick varje månad under 2021, i princip en sorts minimnivå då en del av kollektivavtalen inom privat sektor har någon procentenhet högre i avsättning.⁵

1 Kruse A. & Ståhlberg A-C. (2015). *Rätt eller fel om våra pensioner*. Dialog os Förlag, s. 42., s. 60.

2 *Vem får avsättningar till tjänstepension? En analys av tjänstepensionernas täckningsgrad baserad på deklarationsuppgifter* (2018). ISF, Inspektionen för socialförsäkringen.

3 Hagen J. & Elinder M. *Den komplexa tjänstepensionen* (2018). SNS Förlag, s 41.

4 *Avsaknad av tjänstepension. Hur mycket måste man spara för att kompensera för detta?* (2019). Pensionsmyndigheten.

5 Fackförbundet Unionens webbplats, tabell över ersättning enligt ITP1, hämtad hösten 2021.

Vad får de anställda i tjänstepension? Miniminivån för de anställda 2021, enligt dagens tjänstepensionsavtal för privatanställda tjänstemän.

En anställd som tjänar:	Får av sin arbetsgivare:	Om året blir det:
20 000 kr	900 kr/mån	10 800 kr
25 000 kr	1 125 kr/mån	13 500 kr
30 000 kr	1 350 kr/mån	16 200 kr
35 000 kr	1 575 kr/mån	18 900 kr
40 000 kr	1 800 kr/mån	21 600 kr
45 000 kr	2 631/kr mån	31 568 kr
50 000 kr	4 131/kr mån	49 568 kr

Källa: Unionen. För 2022 blir beloppen annorlunda på grund av ändrade basbelopp.

Att de anställda i högre lönelägen får mer procentuellt sett beror på att tjänstepensionsavtalen ger de anställda 4,5 procent på lönen upp till en viss inkomstgräns, 44 375 kronor för år 2022, men därefter vanligtvis 30 procent på lönen över denna gräns. Bakgrunden är att man inte längre tjänar in till den statliga pensionen över denna gräns, och att avtalet kompenserar för det. Tjänstepensionen är därför relativt sett viktigare för höginkomstagare.

För dig som företagare betyder detta att om du tar ut en lön eller ett överskott som ligger över denna gräns behöver du även spara 30 procent av det som överstiger denna summa för att få motsvarande pension som en anställd med kollektivavtal.

Avsättningen till din allmänna pension maximeras vid en lön, eller ett överskott, på 47 717 kronor i månaden (2022), och det finns även en brytgräns för statlig inkomstskatt strax därunder som Pensionsmyndigheten rekommenderar att den som pensionssparar tar med i beräkningarna.⁶

⁶ Spara till pension som företagare 2021 (2021). Pensionsmyndigheten.

Tre aktuella inkomstgränser 2022

Här börjar du tjäna in allmän pension.	1 702 kr/mån	Miniminivå på inkomst för intjänande till allmän pension är 20 431 kronor per år.
Lönenivån där de anställdas tjänstepension skjuter i höjden.	44 375 kr/mån	Vid denna nivå börjar de anställda få extra stora tjänstepensionsinsättningar, vanligtvis 30 procent på lönen ovanför denna gräns.
Brytpunkt för statlig skatt.	46 242 kr/mån	Lämplig inkomstnivå för företagare med höga inkomster att sikta på när du sänker din inkomst via avdrag för sparande, enligt Pensionsmyndigheten. Här maximeras nästan den allmänna pensionen samtidigt som företagaren inte behöver betala den högre statliga skatten.
Över denna får lönenivå ökar du inte längre din allmänna pension.	47 717 kr/mån	Den högsta inkomst som utgör underlag för allmän pension (som efter avdrag för den allmänna pensionsavgiften ger en pensionsgrundad inkomst på 7,5 basbelopp, 44 375 kronor).

Källa: Pensionsmyndigheten.

3.3 Allt lägre pension från staten

Storleken på den allmänna statliga pensionen som andel av slutlönen sjunker för den genomsnittliga svensken. Att denna så kallade kompensationsgrad sjunker beror bland annat på att den genomsnittliga livslängden har ökat.⁷ Pensionsmyndigheten brukar dock framhålla att den totala nivån för de som går i pension i dag är fortsatt hög om tjänstepensionen räknas in. Vanligtvis brukar man säga att den allmänna pensionen i genomsnitt kompenserar pensionären till 55 procent. Så stor andel av slutlönen bidrar staten med av den totala snittpensionen. Tjänstepensionen sägs ofta kompensera för 25 procent. Men på senare år har tjänstepensionen utgjort så mycket som 31 procent av slutlönen för nyblivna pensionärer.⁸ Klart är i alla fall att den allmänna pensionen är lägre - och tjänstepensionen högre - än vad staten förutspådde när dagens pensionssystem sjösattes.⁹ Att pensionärernas ekonomiska standard allt mer är beroende av tjänstepensionerna är såklart bekymmersamt för företagare som inte skaffar sig ett sparande som kompenserar för frånvaron av tjänstepension.

7 Se till exempel Thelin A. *Äldrefattigdom: Ekonomisk utsatthet i yngre ålderspensionärers vardag* (2013). Linnaeus University Press.

8 *Redovisning av livsinkomstprofiler* (2021) i rapportserien svar på regeringsuppdrag. Pensionsmyndigheten. Se även *Var tredje pensionskrona kommer från tjänstepension*. Dagens Arena (2021) för en journalistisk sammanfattning. <https://www.dagensarena.se/innehall/var-tredje-pensionskrona-kommer-fran-tjanstepension/>

9 *Pensionsnivåer och kompensationsgrader för nyblivna pensionärer 2016* (2019). Pensionsmyndigheten.

4. Tidigare studier och rapporter

4.1 Omfattningen av pensionssparandet

Den vetenskapliga kunskapen om små företagens pensionssparande i Sverige är skral. Viss forskningsbaserad kunskap låter oss ändå ana att en relativt stor del av dagens företagare inte sparar så mycket, om ens något. Dessa observationer gäller dock bara sparmedel som är dedikerade till pensionen. Två myndighetsrapporter från det senaste decenniet fångar upp detta. När ISF, Inspektionen för Socialförsäkring, studerade 2014 års deklarationsuppgifter och la ihop pensionsinbetalningar från egenföretagares bolag, och det identifierbara privata pensionssparandet, kom de fram till att cirka 70 procent av aktiebolagsägarna utan anställda, och runt 50 procent av de enskilda näringsidkarna och företagarna med handelsbolag sparade till pensionen.¹ Här ingick även en liten del som möjligtvis drev en firma av hobbykaraktär, eftersom inkomstgränsen för att ingå i studien var relativt låg.² Myndigheten noterade att det oftare är de utan anställda som sparar lite till pensionen, men hur mycket – eller lite – som egenföretagarna utan anställda sparade undersöktes inte.

Det finns en forskningsrapport som försöker uppskatta hur ekonomin i pensionsåldern blivit för de som varit företagare. Rapporten togs fram av Finanspolitiska rådet 2012. Av den framgår att pensionärer som i huvudsak var egenföretagare när de var 60 år fick en betydligt lägre total pension än deras generationskamrater som varit anställda när de var 60. Det framkom när forskarna jämförde utbetald pension till dem som var mellan 66 och 75 år. Kvinnliga och manliga företagare skiljde sig åt. Kvinnor som drivit eget bolag hade en total pension, inklusive tjänstepension och eventuell privat pension, som var 20 procent lägre än de kvinnor som varit anställda. De egenföretagande männen hade ännu lägre nivåer relativt sett, i genomsnitt 30 procent lägre pension än de anställda männen. Eftersom detta är genomsnittssiffror betyder det att det är en relativt stor grupp som hade under 30 procent av de anställdas pension.³

Forskarna på Stockholms universitet tar hjälp av två rapporter från finans- och försäkringsbranschen, en från Nordea och en från Folksam, för att hitta förklaringar till att egenföretagare oftare har låga pensioner, och de fastnar där för två troliga orsaker:

1. företagarna har inte tecknat pensionsförsäkringar som motsvarar tjänstepensionen för de anställda

2. många har låga inkomster⁴

Länsförsäkringar undersökte tio år senare hur många egenföretagare som sparar till en egen tjänstepension. Metoden liknade den undersökning som ISF tidigare gjorde. Försäkringsbolaget utgick också de från inkomstdeklarationerna, men för 2018. I undersökningen ingick företagare med 1 till 20 anställda och kriteriet för att ingå i undersökningen var att lönen eller överskottet var minst 100 000 kronor på ett år.

1 Vem får avsättningar till tjänstepension? (2018). ISF.

2 Ibid, s 101. (Gränsen för att ingå var 42,3 procent av ett prisbasbelopp.)

3 Sjögren Lindquist G & Wadensjö E. (2012). *Inkomstfördelningen bland pensionärer*, Finanspolitiska rådet, s 30-31.

4 Ibid, s 29- 33.

Likt Finanspolitiska rådet upptäcker de att det är ovanligare att spara med avdragsrätt i deklara- tionen bland dem som hade få eller inga anställda, och att AB-innehavare oftare sparade än dem med enskild firma. Till exempel var det 36 procent av dem med enskild firma som satte av till en pensionsförsäkring i sin deklaration jämfört med 69 procent av dem som hade aktiebolag. När de jämförde bakåt i tiden såg de också att detta sätt att spara till sin pension för företagare hade sjunkit under tio år, och särskilt hos de med enskild firma. 2008 var det 63 procent som drog av för pensionssparandet i deklara- tionen, medan det 2018 var 36 procent.⁵ De kunde också se att den genomsnittliga avsättningen till pensionen för aktiebolag med endast en anställd, alltså soloföretagare, var 4,98 procent av lönen.

En nackdel med denna typ av statistik är att den bara rör sparformer som dyker upp i deklara- tionen. Icke-avdragsgillt sparande till sin pension som till exempel kapitalförsäkring och att sätta in pengar på ett investeringssparkonto och döpa detta till ”Pension” ingår till exempel inte. Egen- företagare hänvisas ofta till dessa sparformer av både marknaden och myndigheter. För att försöka fånga in alla pensionssparformer som företagare använder sig av, och inte bara de som dyker upp i deklara- tionerna, kan enkäter ge mer kunskap. De finns i regel utanför forskarnas värld och det är ofta svårt att veta hur representativa de svarande företagarna är för alla före- tagare i samhället. Följande fyra enkäter från de senaste tio åren kan dock ge fingervisningar om hur vanligt det är med sparande, även om resultaten skiljer sig åt rätt mycket.

I en webbenkät med 502 svarande som Pensionsmyndigheten lät göra sa cirka åtta av tio före- tagare med aktiebolag att de sparade till pensionen, medan motsvarande siffra för dem med enskild firma var sex av tio. Drygt sex av tio med AB svarade i samma undersökning att de tog ut marknadsmässig lön, medan knappt tre av tio med enskild firma tog ut en sådan lön, vilket är relevant information i sammanhanget. En stor del av den framtida pensionen, den statliga, beräknas ju på hur hög lönen eller överskottet är.⁶

Två företagargrupper, varav Småföretagarnas Riksförbund är den ena, får i sina respektive enkätundersökningar fram en relativt hög siffra på hur många av egenföretagarna som sparar. I Företagarnas enkätundersökning från 2019 svarade nio av tio företagare att de pensions- sparade på något sätt. Företagare med över tio anställda ingick och här definierades pensions- sparande brett, även att amortera på bostadslån ingick.⁷

När Småföretagarnas Riksförbund frågade sina medlemmar om de sparade eller inte 2022 var resultatet snarlikt. Av 1 082 svarande svarade 114 medlemmar, alltså nära 11 procent, att de inte sparade alls. Även här spelade det ingen roll i vilken form företagaren sparade till sin pension eller hur många anställda den svarande hade.⁸

I en enkät som riktades till fackligt anslutna frilansjournalister, en grupp som till största del driver sitt företag som enskild firma och ofta har relativt låga inkomster, var det sex av tio som satte av pengar till sin pension, men bara fem av tio som sparade regelbundet. Vanligast var att spara mellan 500 och 1 000 kronor i månaden, vilket var vad ungefär var tredje gjorde.⁹

5 *Trygghetsgapet*. Länsförsäkringar. (2022)

6 *Många egna företagare oroar sig inför sin pension*. Pensionsmyndigheten. (2018) Webbartikel med resultat från enkät med företagare: <https://www.pensionsmyndigheten.se/nyheter-och-press/pressrum/manga-egna-foretagare-oroar-sig-infor-sin-pension>.

7 *Företagarpensioner* (2020). Företagarna. Enkäten skickades till 3 299 personer. Svarefrekvensen var 28 procent.

8 Enkätresultat från Småföretagarnas Riksförbund (2022) inför arbetet med denna rapport.

9 Von Lochow S. & Ahlqvist M. *Frilansande journalister - arbetsvillkor, förändringar och framtidsutsikter*. (2015) Totalundersökning av frilansmedlemmarna via e-post. Svenska Journalistförbundet. Antal svarande: 587. Svarefrekvensen var 34 procent.

Så långt enkätundersökningarna. Men vad säger företagarna om de får lägga ut texten om deras tankar om pensionen? Det har bara gått att hitta en enda kvalitativ, det vill säga djuplodande, intervjustudie som berör svenska egenföretagares pensionssparande.

Docenten Rickard Ulmestig undersökte vilka strategier kvinnliga egenföretagare använde sig av för att hantera sina försörjningsrisker, och pensionen var en av flera risker som studien fokuserade på. Det visade sig att nästan alla tolv intervjuade sparade till sin pension, men här framgick inte om de sparade mycket eller lite.

De intervjuade hade funderat kring sin pension, men samtidigt framträdde en bild av att flera av dem hade sitt arbete som sitt intresse och därför inte såg pensionen ”som något eftersträvansvärt” som en av de intervjuade uttryckte det.¹⁰

Det verkar här alltså som om de intervjuade räknade med att kunna jobba och tjäna pengar långt upp i åldrarna.

4.2 Teoretiska beräkningar om vad frånvaron av en tjänstepension innebär

OECD har räknat på vad icke-sparande företagare i olika länder får jämfört med de anställda i samma land. De teoretiska uppskattningarna visar på en relativt stor skillnad. De svenska egenföretagarna hamnar lite över OECD-genomsnittet. De får cirka 78 procent av de anställdas pension, att jämföra med snittet i resten av OECD, där företagarna får 75 procent av pensionen som en genomsnittligt anställd får. Observera att uträkningarna förutsätter att egenföretagarna jobbar ett helt yrkesliv med en lön som motsvarar de anställdas medellön, (vilket det ju är långt ifrån alla som gör).¹¹

Pensionsmyndigheten har en liknande studie. Där tittade man på alla som saknar tjänstepension, inte bara företagare, och hur deras inkomster kan tänkas bli när de är pensionärer. I denna beräkning får svenskar utan tjänstepension cirka 25 procent lägre pension än dem som har en tjänstepension.¹²

10 Ulmestig, R. *Egenföretagande kvinnors försörjningsvillkor och strategier för att minimera försörjningsrisker*. (2016). Sociologisk forskning. 53 (1). 31-49.

11 *Pensions at a Glance 2021*. (2021) OECD.

12 *Avsaknad av tjänstepension – Hur mycket måste man spara för att kompensera för detta?* (2021) Pensionsmyndigheten.

5. Resultat av intervjuundersökning

Namn och ålder	Typ av företagande	Bolagsformer	Ekonomi under företagareåren	Typ av sparare
Jonas, 73	Frilansjournalist	Enskild firma	Små marginaler	Lågsparare
Viktor, 67	Musiker, förlagstjänster	Enskild firma, AB, Handelsbolag	Dålig	Lågsparare
Berit, 72	Frisör, klädbutik	AB	God	Ambivalent
Mitra, 70	Konst, konstnärlig produktion	Enskild firma	Varierande	Ambivalent
Elisabeth, 65	Journalistik, texter	Enskild firma	God	Högspare
Reine, 64	Återförsäljare och konsult inom byggbranschen	AB	God	Högspare
Glenn, 87	Taxiåkeri, chaufför	AB, Handelsbolag	Länge god, sedan plötsligt dålig	Svårklassificerad

Företagare i pensionsåldern - fakta om de intervjuade

Alla hade under en betydande del av sitt liv, minst tio år, varit egenföretagare och samtliga hade påbörjat sitt uttag av allmän pension vid intervjutillfället, vilket utgjorde studiens definition av att vara i pensionsåldern. Alla har varit småföretagare i den meningen att de inte haft så många anställda under någon längre tid.

5.1 Hur de sparade – sammanfattning

Alla intervjuade i undersökningen har varit småföretagare under minst tio av sina yrkesaktiva år och alla har erfarenhet av att ha varit soloföretagare. Hur sparade de då till sin pension? Tänkte de ens på den? Intervjuerna visade att alla åtminstone någon gång under sin företagarkarriär sparat till sin pension, även om det i ett par fall var först vid det andra intervjutillfället som de mindes den lilla summa de sparat. Endast två av sju intervjuade hade sparat kontinuerligt och på en nivå som gjorde att de kompengade för de anställdas tjänstepension. Resterande fem hade antingen sparat under en sådan nivå eller avbrutit sitt sparande, eller båggedera. Två av dem hade sparat mycket lite.

Vilka faktorer och upplevelser påverkade deras sparbeslut? De intervjuade nämner ofta någon av följande tre faktorer när de får berätta om vad som påverkat deras beslut:

- Kunskapsnivå - oftast kunskaps- och informationsbrist
- Graden av intresse för pensionsfrågan - oftast ett ointresse
- Råd från andra

Tre av de intervjuade nämner också att de kom att uppleva en misstro mot sparprodukterna som de köpte. Ekonomin nämns också av flera företagare, men den faktorn är inte lika tydlig. För två av egenföretagarna är det den viktigaste parametern, men de flesta nämner inte ekonomin som en avgörande orsak till deras beslut i pensionsfrågan.

Det vanligaste är att de intervjuade i olika utsträckning har undvikit frågan om att spara tillräckligt mycket. Antingen har de inte tänkt på pensionen överhuvudtaget, eller så har de undvikit att skaffa sig kunskap, eller ta in information. Det gäller i synnerhet de som rapporten identifierar som lågsparare, det vill säga de som sparat väldigt lite under sina liv som småföretagare. Förutom lågspararna kan två andra kategorier av sparare identifieras, vilket ger tre spartyper:

- **Lågsparare:** De sparade långt under det som motsvarar en tjänstepension
- **Ambivalenta:** De sparade mycket men upphörde med sparandet
- **Högsparare:** De sparade regelbundet på en nivå som ligger över eller nära de anställdas tjänstepension

Den vanligaste sparformen är någon form av pensionsförsäkring, antingen privat pensionsförsäkring eller tjänstepensionsförsäkring tecknad i företagets namn. Även annat privat pensionssparande förekommer. Bara en nämner boendeplanering som en del av strategin inför pensionen. Ingen nämner allmänt sparande på konto eller i aktier och fonder som en pensionsstrategi.

Citaten och sammanfattningarna nedan beskriver och illustrerar vad de intervjuade påverkats av mest, som de själva upplever det. Informationen är sorterad som återkommande teman, här nedan kallade sparmönster. Flera påverkansfaktorer kan förekomma inom samma mönster.

5.2 Fyra identifierade sparmönster

5.2.1 Kunskaps- och informationsbrist

Sex av de sju intervjuade har under sin företagarkarriär haft någon form av kunskapsbrist. De säger av de inte visste tillräckligt om pensionssparande eller att de var dåliga på ekonomi och sparande under hela eller delar av sin företagarkarriär. Ett exempel är frilansjournalisten Jonas som är en av dem som genom i stort sett hela sin karriär inte kunde så mycket om pensioner.

”Jag har alltid känt mig som någon som inte kan något om ekonomi, jag är en humanist och jag var dålig i matte i skolan. Hela detta att tänka i termer av att placera pengar rätt och hålla sig med fonder och det kittet. Det har varit, nästan till i dag, främmande att fördjupa mig i, nästan i alla fall.”

Han sparade ändå en liten summa, 500 kronor i månaden, under cirka tio års tid. Det gjorde han för att pensionssparandet gjorde det möjligt för honom att ställa sig i den bostadskö som försäkringsbolaget tillhandahöll och som krävde ett visst sparande. När han ser tillbaka på det säger han att han borde sparat mer.

”Det är väl naturligtvis klokt att tänka på det, där har jag väl gjort fel kan man säga egentligen... det kanske är rena turen då att jag fått en liten skärv här och där och kunnat hålla undan.”

Musikern Viktor säger att han under större delen av karriären inte kunde något om pensioner. På de starta-egget kurser han gick fanns ingen pensionsinformation, minns han.

”Jag hade ingen tanke på det. Jag kunde inget om pensioner.”

Han ägnade så gott som ingen energi åt pensionsfrågan, förrän han relativt sent i livet började arbeta åt en organisation där kunskapen om pensionsfrågorna hölls levande.

Frisören Berit säger också att hennes kunskap var knapp, och att hon inte har varit ”så mycket insatt i det ekonomiska”, och konstnären Mitra säger att hon generellt sett är dålig på ekonomi. Men ett par av egenföretagarna har efter en längre period av kunskapsbrist fått något som de upplever som en tillräckligt bra kunskap för att kunna ta relativt välinformerade beslut. Ett exempel är serieentreprenören Reine, som jobbat mycket inom byggbranschen. Han var länge passiv och okunnig och kopplar det till det äldre pensionssystemets löfte om en bra pension, det vill säga ATP-systemet. Systemet gav en pension vars nivå bestämdes av pensionärens 15 bästa inkomstår.

”I och med att jag inte varit så insatt i detta och inte hade kunskapen, så trodde jag på detta, att man får ungefär 80 procent av sin inkomst i pension.”

Att han senare började spara mycket och uthålligt berodde på ett tydligt råd han fick i 50-årsåldern då han drev ett företag i byggbranschen. Rådet kom från hans revisor och gjorde att han började spara 5 000 kronor i månaden.

”Min revisor sa att ’du måste pensionsspara annars är du rökt’, så jag hade tur med detta. Revisorsfirmans tydlighet spelade in. De var väldigt bestämda, de tog i lite.”

Bland de två högsparna fanns inte bara en högre grad av kunskap utan också en god ekonomi. Högsparen Elisabeth hade ett privat pensionssparande redan innan hon startade sin enskilda firma. Att hon sparade som hon gjorde berodde på en rad saker, berättar hon. Bland annat hade hon gett andra råd då hon arbetade på bank innan hon startade sitt företag. Vid ett tillfälle gick det också upp för henne att det var viktigt med ett extra skydd.

”Jag fick en son med en funktionsnedsättning, och jag upptäckte att samhället inte ger det stöd man kan förvänta sig. Jag förstod att det var osäkert hur mycket jag skulle kunna jobba i framtiden, vilket gjorde att jag ökade nivåerna på pensionsinsättningarna.”

Precis som Reine hade hon räknat med att hon kunde luta sig mot 15 bra inkomstår i enlighet med det äldre ATP-systemet. Innan hon startade sitt företag hade hon nämligen arbetat som anställd med bra lön. Hennes huvudstrategi för pensionen var att se till att få 15 bra år.

”Då var det ju det gamla pensionssystemet, när man räknade 15 av de 30 bästa åren. Jag var inte orolig för jag hade tjänat mycket bra tidigare som ekonom. Jag var inte ett dugg orolig. Jag såg hela tiden till att jag maxade statens pension så att säga.”

5.2.2 Strutseffekten – en kombination av ointresse och ekonomi

Han kallar det för ”strutseffekten”. Att musikern Viktor ofta saknade pengar gjorde helt enkelt att han stoppade huvudet i sanden i pensionsfrågan. Varför blev det så? Som företagare har han främst varit musiker, berättar han. Han har spelat musik, arrangerat konserter och arbetat med att ge ut skivor, även om han under ett tag också sålde administrativa tjänster. Ekonomin gick därför upp och ned, och under större delen av sitt liv har han haft ganska dåligt med pengar, förklarar han. Ändå sparade han 200 kronor i månaden i en pensionsförsäkring under fem till sex år. Men efter en separation blev ekonomin återigen skakig. Dessutom upplevde han att investeringen inte gick bra. Han slutade att spara i 45-årsåldern. Hade han kunnat spara mer? Kanske.

”Men då hade jag behövt leva lite för påvert, och det var jag inte beredd att göra, och då pratar vi inte om några stora utsvävningar utan mer om att köpa hem lite god mat ibland, laga mat till mig och föräldrarna, eller till mig och ungarna. Inga stora grejer, eller nåt, men det har inte varit så där att jag kunnat sätta undan 1 000–2 000 kronor i månaden.”

Fem av de intervjuade säger att de under en lång tid inte tänkte så mycket på sin pension, och ett par nämner detta flera gånger under intervjuerna. Ett par av dem kopplar detta ointresse till sin ekonomi, och det är samma individer som sparat minst. Förutom Viktor är det journalisten Jonas. Han poängterar att det även i goda dagar som frilansjournalist inte fanns så mycket pengar att stoppa undan, och han associerar detta med att han inte heller tänkte så mycket på pensionen.

”Man unnade sig någon resa på en rimlig nivå, men det fanns inte så mycket att man tänkte ”vad ska jag göra med de här pengarna nu?”. Det skulle betalas in skatt i förväg, du vet allt det här... Jag upplevde inte att det fanns så mycket att peta undan. Det kom liksom bort, märkligt nog.”

Att man kopplar sitt ointresse till en i alla fall tidvis dålig ekonomi, det som Viktor kallar strutseffekten, gäller inte alla. Konstnären Mitra säger att hon inte varit så intresserad av pengar och pension, men hon hade ett kontinuerligt och ett relativt högt sparande. Att hon avbröt sitt sparande handlade inte enbart om ekonomin, utan att hon såg att värdet på sitt pensionssparande sjönk och att hon därför tyckte det var bäst att ta ut pengarna. Inte heller taxiåkaren Glenn tänkte så mycket på sin pension när han var yrkessam. Taxiåkeriföretaget, med som mest två anställda, gick bra.

”Man engagerade sig inte i detta, det fick gå som det gick, man var inte orolig för någonting.”

Trots ointresset sparade han kontinuerligt fram till att taxibranschen drabbades av en kris på 90-talet.

5.2.3 Misstro och missnöje

Misstro eller missnöje mot olika pensionsparprodukter som köpts tas upp av tre personer. Berit upplevde att avgifterna var höga och att hennes sparmedel krympte, vilket gjorde att hon upphörde med inbetalningarna.

”Jag tyckte ju att jag blev lurad, de tog pengarna själva.”

Berit, som haft både frisörsalong och klädbutik, är den ende som uttrycker stark misstro, men för ytterligare två personer verkar ett missnöje med resultatet av besparingarna ha bidragit till att de

slutade att spara, eller i varje fall till att de inte började spara på nytt efter att ha slutat att spara. Konstnären Mitra började pensionsspara vid 40 års ålder, i två olika pensionsförsäkringar. Vid denna tid gick ekonomin bra. Hon sålde konst via gallerier och tog uppdrag åt beställare i Sverige och utomlands. Efter några år dubblerade hon sparandet. Sparbolagens budskap var att hon skulle kunna få 8 000 kronor extra varje månad som pensionär, berättar hon. När hon började närma sig 60 års ålder blev ekonomin ansträngd och hon tog ut pensionsförsäkringarna på fem år, vilket alltså innebar att hon avslutade sitt sparande. Det hade blivit mycket mindre i avkastning i en av försäkringarna och det blev ingen bra dialog om varför, betonar hon.

”Det var svårt att prata med dem, och efter det litar jag inte längre på dessa pensionssystem.”

Även Viktor uttrycker viss skepsis mot resultatet av hans lilla sparande som löpte under fem-sex år. De två högsparrarna Reine och Elisabeth uttrycker även de en viss skepsis mot vissa typer av pensionssparande men det påverkade inte deras huvudsakliga inriktning: att det var viktigt att spara till pensionen.

5.2.4 Råd från andra – familj och bekanta

Många tänker nog att det är rådgivare på banker och försäkringsbolag som påverkar egenföretagare mest när det gäller pensionssparandefrågan. Eller kanske intresseorganisationsföreträdare eller experter i media. Så är det inte bland de intervjuade. Fyra av dem berättar att de påverkats av någon i sin närhet. Råden kunde leda till såväl högre som lägre sparande. Högsparraren Elisabeth säger att hon kommer från ”en familj som alltid har tänkt på ekonomi, sparande och pension” och att det förmodligen har påverkat hennes beslut.

”Vi har ju alltid pratat så här inom min familj, även om jag blivit biolog hade jag haft det här tanke-sättet kring pensioner.”

Berits sparbeslut har flera gånger under livet påverkats av hennes familj eller av personer som hon känt.

”Nu har jag kommit in på fonder för att man sagt det på banken, men redan på 70-talet så blev jag intresserad av aktier. Jag gick in på banken, och där fanns en person som jag kände från att jag var ung, hon kände ju mig, visste att min pappa var metallarbetare och mamma städerska, och hon sa att ’aktier, det är inget för arbetarbarn’. Det var så otrevligt, och då slutade jag bry mig om aktier.”

När hon senare blev ägare av en butik blev hon uppvakad av nära bekanta som sålde pensionsförsäkringar.

”Jag kände dem så väl, de där killarna som kom, de sa: ’nu ska vi sälja åt dig, du ska ha försäkringar’. Ja, det var ju viktigt. Jag gjorde ju det, jag köpte ju de här försäkringarna.”

Efter en längre tids pensionssparande fick hon ett råd från sin son.

”Han jobbade ju med mig då, och han hade också pensionsförsäkringar. Han var ju så klyftig att han sa upp de där, och tog ut pengarna. Han hade precis köpt hus. Han behövde pengarna.”

Det verkade vara vettigt, tyckte hon och avslutade sparandet. När hon senare i livet upptäckte att värdet av ett nytt obundet fondsparande inte heller det gick bra, lutade hon sig mot en nära bekant som kunde mycket om ekonomi. Då var rådet att inte sälja, och hon gjorde inte det heller. Även för Jonas var det en person i hans släkt som fick honom att börja spara. Han härmade sin syster, som stod i försäkringsbolagets bostadskö tack vare pensionssparandet.

”Det var en av mina syrror som fick en lägenhet så. Hon inspirerade mig på sin tid. Då tänkte jag, att det här måste jag haka på.”

Reine å sin sida påverkades först av sina branschkollegor, och därefter av sin revisor. Resten av de intervjuade sa att de inte mindes vem som påverkat dem när de valde väg. Mitra minns bara att hon beslutade sig för att börja spara då hon bestämde sig för att stanna i Sverige.

5.2.5 Två intresseorganisationers perspektiv

Två intervjuer med företrädare från två intresseorganisationer stärker bilden av att:

a) många egenföretagare inte sätter sig in i frågan

och

b) ekonomi kan påverka besluten i viss mån

Småföretagarnas Riksförbund företräder cirka 30 000 medlemmar. De flesta har under tio anställda och många är dessutom soloföretagare. Organisationens tidigare vice ordförande Erik Sjölander, själv småföretagare och vid intervjun organisationens näringspolitiska talesperson, kallar småföretagarnas pensionssparande för ”ett jättestort bekymmer”. Bilden bygger han på att han under lång tid har hjälpt många med att starta företag.

”När man startar företag har man begränsat med pengar, så är det för de flesta. Då vill man ha visitkort, telefon, dator. Man ska marknadsföra och man ska produktifiera någonting. Det kostar jättemycket pengar. Som man inte har. Då brukar jag säga: ’du måste börja sätta av pengar till din pension’. Då säger man ’det har jag inte råd med nu inte, det får jag göra när det blir bättre tider.”

Och de här bättre tiderna, de har en förmåga att skjutas på framtiden, konstaterar han.

”För om det går bra, då återinvesterar jag pengarna som jag har tjänat, för att jag ska kunna växa eller göra något nytt, eller anställa eller någonting annat. Och så rullar det på, och så har det gått 20 år.”

Ett annat problem han identifierat är att försäkringsmäklarna som säljer pensionsförsäkringar och liknande produkter i regel ringer de första åren, då det saknas pengar. Hans erfarenhet är att de har tröttnat på att ringa då företagets ekonomi har blivit bättre. Ett tredje problem är den korta planeringshorisont som många företagare har. Många småföretagare, speciellt soloföretagare, vet bara vad de ska göra de närmaste två till fyra veckorna framöver, men inte det närmaste året, enligt Sjölander.

”Allting bygger på relativt korta horisonter och snabba ryck.”

Lantbrukarnas Riksförbund, LRF, har en liknande bild. De har cirka 120 000 företagare som medlemmar och lite över 100 000 av dem saknar anställda. Deras erfarenhet, som bygger på vad organisationen har hört från medlemmar, är att många inte har tillräckligt med information och att många inte är så intresserade av pensionssparandefrågan. Till saken hör att många inte har så god intjäning, säger Martin Mörman på LRF, som är organisationens expert på företagarvillkor och skatter.

”De som tjänar ganska bra, de har råd att sätta av till pension, men vi vet att i vår bransch är det ganska låg lönsamhet. De intäkter som genereras måste användas här och nu.”

Detta kan leda till stora bekymmer, framhåller han.

”Det är många i vår medlemskår som är väldigt gamla och fortsätter verksamheten. I vissa fall beror det på att de tycker att det är så kul att de vill fortsätta, men i många fall är det så att de av ekonomiska skäl måste fortsätta”, säger han.

6. Analys och diskussion

Det är svårt att ge ett exakt svar på hur vanligt det är att egenföretagare väljer att pensionsspara på ett sätt som gör att de kompenserar för avsaknaden av de anställdas tjänstepension. Det finns få statistiska rapporter som med någon högre grad av säkerhet kan säga hur det ligger till sett till allt sparande. De bästa rapporterna fokuserar på det avdragsgilla sparandet, men här missar man en del av pensionssparandet då företagare kan välja att spara till sin pension utan avdrag. I enkätresultat som fångar in allt sparande som kan användas till pension och som inkluderar kapital som inte är bundet varierar andelen sparare mellan knappt 60 och cirka 90 procent. Enkäterna tyder på att egenföretagarna skiljer sig åt i undergrupper. De utan anställda och de med enskild firma sparar mer sällan.

Enkätresultatens relativt höga andelar av sparare kan se ut att gå emot resultaten som forskarna på Institutionen för social forskning skickade till Finanspolitiska rådet 2012 (siffrorna finns i avsnitt 4.1). De visade att de som var egenföretagare fem år före pensioneringen oftare än andra grupper tillhörde gruppen med lägst pensionsinkomster.¹ Detta gäller även rapporten från Inspektionen för Socialförsäkringen som 2018 konstaterade att många företagare utan anställda saknar ”observerbara pensionsavsättningar”, mätt som antingen tjänstepension eller avdragsgillt privat sparande.

Men djupintervjuerna i denna undersökning visar att resultaten inte säger emot varandra, inte om de identifierade sparmönstren är vanliga bland alla egenföretagare i Sverige. Vissa sparar ju väldigt lite, och andra slutar att spara efter ett tag. En annan aspekt att väga in är att många företagare inte tar ut så hög lön, vilket sänker den allmänna pensionen. Utifrån myndigheternas rapporter och enkätresultaten kan man sammanfattningsvis teckna följande bild av egenföretagarnas sparande:

- En mindre grupp som inte sparar alls
- En större grupp som visserligen sparar, men som inte sparar så mycket som krävs för att hålla jämna steg med de anställda
- En mindre grupp som sparar så att de kompenserar för de anställdas tjänstepension

De intervjuade i denna undersökning ger vissa pusselbitar till varför så många egenföretagare inte sparar tillräckligt mycket. En förklaring är att det kan vara svårt för egenföretagare att klargöra pensionsfrågan rationellt, där rationellt här syftar på att man ställer för- och nackdelar med olika beslut mot varandra, utifrån de egna önskemålen och kunskaperna.

Att klargöra frågan rationellt syftar inte främst på att utreda alla sparproduktalternativ som egenföretagarna hänvisas till med dess olika skatte- och avgiftstekniska förutsättningar och konsekvenser, även om dessa val verkligen inte gör det enkelt att fatta ett beslut. Här syftas i första hand på att det är svårt att bedöma konsekvenserna på kort och lång sikt av att spara en rejäl summa till pensionen, något som är extra utmanande för dem med en osäker ekonomi.

1 Sjögren Lindquist G & Wadensjö E. (2012). *Inkomstfördelningen bland pensionärer*, Stockholm: Finanspolitiska rådet.

Viktors berättelse om varför han i princip inte sparade, att det var ”strutseffekten”, illustrerar detta. Hans lilla överskott i firman gick mest åt till att äta gott ibland och att unna sig en resa med barnen. För honom blev frågan om att avstå konsumtion till förmån för en avlägsen pension rätt så komplex, och så klart mer komplicerad än om han hade haft 7 000 kronor över varje månad. Med den ekonomin han hade kanske han skulle ha kunnat spara lite mer än de 200 kronorna i månaden han la undan i fem år. Men han hade inte så mycket pengar över och hur mycket mindre gott skulle familjen ha ätit och hur mycket färre resor vore socialt acceptabla som en kostnad för pensionssparandet? I och med att komplexiteten inför ett beslut uppfattas vara hög ökar sannolikheten för att gå in i vad beslutsteoretikerna kallar osäkerhetsundvikande, eller ”att strutsa” som musikern själv uttryckte det.

Med tanke på pensionsfrågans komplexitet är det inte konstigt att just okunskap och ointresse är bland de vanligaste mönstren i intervjuerna. Okunskap och ointresse tyder nämligen på osäkerhetsundvikande. Enkelt uttryckt handlar det om att man precis som musikern Viktor undviker att tolka en komplex situation, till exempel hur den avlägsna framtiden kommer att se ut, för att i stället fokusera på att fatta beslut som ger feedback här och nu.²

Förutom de två lågspararna, som kopplade sitt ointresse och undvikande av pensionsfrågan till dålig ekonomi, verkar även de ambivalenta ha agerat på ett liknande undvikande sätt. Konstnären Mitra slutade lita på pensionssparmarknaden då ett bolag inte kunde förklara varför hennes pengar förräntat sig så dåligt. Hon fokuserade på nuet, tog ut pengarna och upphörde med sparandet. Berit hade dåliga kunskaper och upplevde situationen som komplex. Hon upplevde att värdet på sitt pensionssparande åts upp av höga avgifter. Även hon sa upp sparandet. Iakttagelser från Småföretagarnas Riksförbund och Lantbrukarnas Riksförbund talar också för att ett osäkerhetsundvikandemönster är verksamt hos många småföretagare. Organisationernas talespersoner sätter en låg grad av pensionssparande åtminstone delvis i samband med en kärv ekonomi hos många av företagarna, som i sin tur gör att en stor del skjuter på frågeställningen om pensionssparande.

För den med stabil och bra ekonomi blir inte frågan om ett tydligt sämre vardagsliv lika viktig, då vinstmarginalen tillåter både pensionssparande och ett vardagsliv som man är van att trivas med. Även om frågan om den avlägsna pensionen fortfarande kan vara finansiellt komplex för den med relativt god ekonomi, är inte ett högt sparande ett oförutsebart hot mot vardagslivets rutiner. Denna osäkerhet behöver därför inte undvikas. Kan det vara så enkelt att de som undviker pensionsfrågan gör det enbart av ekonomiska skäl? Faktum är att tre av de fyra som sparat väldigt lite eller på ett ambivalent sätt säger att de har haft perioder av dålig eller skakig ekonomi. De två högspararna som sparade mest och längst å andra sidan, har bägge haft god ekonomi.

Nej, så enkelt är det inte. Ett exempel på detta är att flera av de intervjuade nämner att de i hög grad låtit sig påverkas av någon i familjen eller bekanta som upplevs veta vad de pratar om, när de valt att upphöra med sitt sparande. Även om den sociala omgivningens påverkan inte uppmärksammas i diskussionen om pensionssparande, är det väl känt i litteraturen om beslutsfattande.

2 Cyert R. M. & March J. G. *Behavioral theory of the firm* (1963). Hoboken New Jersey: Wiley-Blackwell. Se även Gavetti G. et al *Neo-Carnegie, The Carnegie Schools Past, Present, and Restructuring the future* (2007). I *Organization Science*, och Kahneman, D. *Maps of Bounded Rationality: psychology for Behavioral economics* (2003) i *The American Economic Review*, för en djupare förståelse av ”begränsad rationalitet”.

Beslut av mera komplext slag är ofta social påverkade, konstaterade redan nobelpristagaren Herbert Simon 1958, den ende person som erkänts som ”hjärte och pionjär av alla konkurrerande klaner och stammar på beslutsfattandets område”, som den beteendekonomiska forskaren Daniel Kahneman beskrivit honom.³ Modernare forskning på brittiska pensionsparare tyder också på att många människor lutar sig mot sina sociala relationer och nätverk för att förbättra sina finansiella beslut, då de inte har tillräckliga kunskaper för att fatta kvalificerade finansiella beslut. Det brittiska forskarteamet menar till exempel att pensionsparare som inte har kunskap måste imitera eller ta intryck av andra personer, antingen sådana de ser upp till eller som de uppfattar är företrädare för deras strävanden och mål. De hinner eller kan inte skaffa sig tillräckliga kunskaper själva.⁴

Deras observationer verkar stämma på flertalet i intervjudelen i denna studie. Men det gäller inte bara de med en relativt låg grad av kunskap. Även de två högsparna, som också ger intrycket av att ha bäst pensionskunskap, har till en mindre del någon gång lutat sig mot familjen eller vänner. Egenföretagarens ekonomi påverkar såklart på ett eller annat sätt. Har man inga pengar går det inte att spara, och i en undersökning av Länsförsäkringar från 2022 återupprepades bilden av att en del av dem som inte sparar gör det för att de inte anser sig ha råd. Hela 36 procent av de med enskild firma som inte sparar svarar att det är av ekonomiska skäl, och 16 procent av dem med aktiebolag.⁵

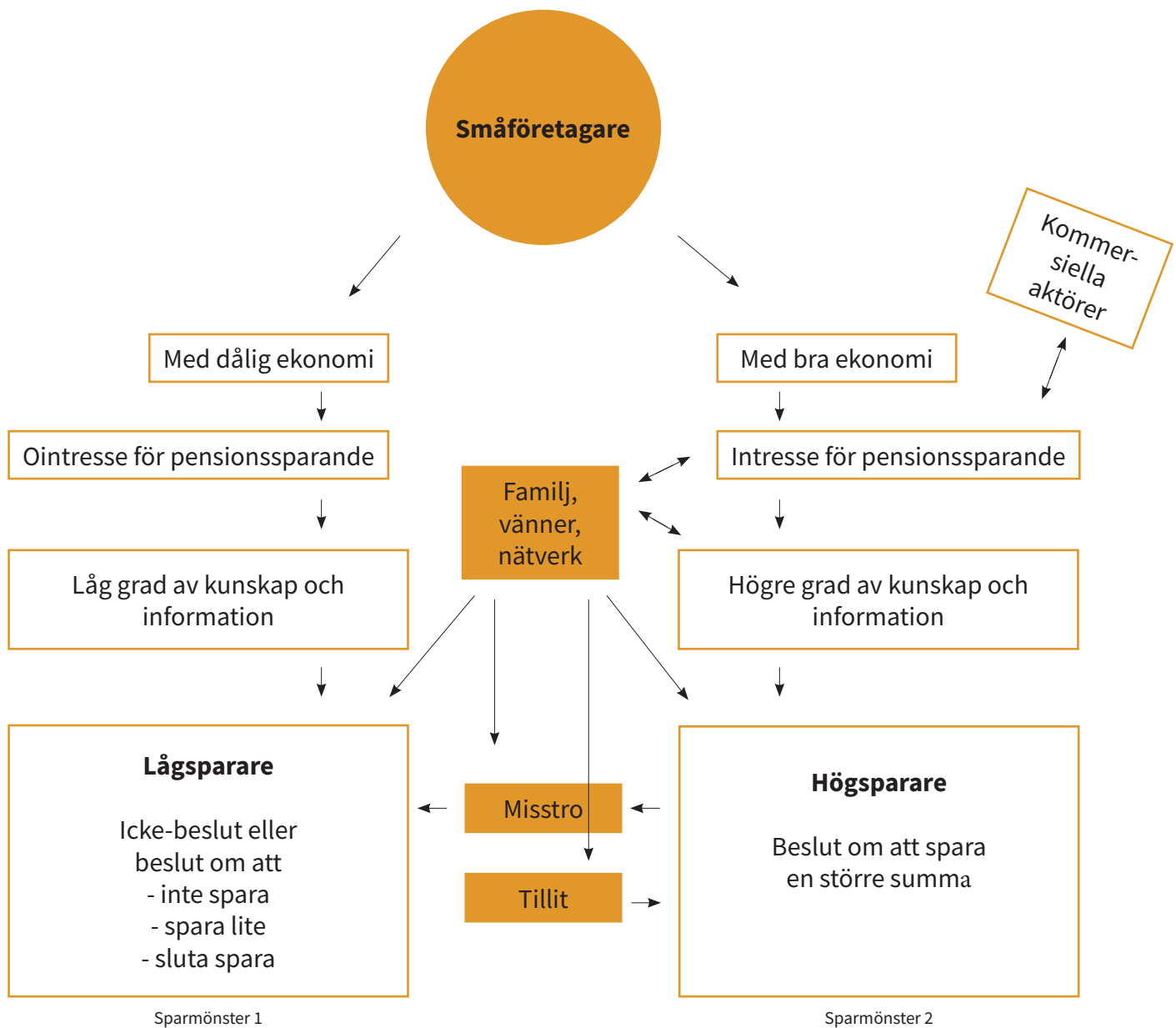
Men det är osannolikt att ekonomin är hela förklaringen till skillnaderna mellan högsparna och lågsparna. Inte minst Länsförsäkringars siffror tyder på detta, där en stor andel inte anger ekonomi som orsak, och i djupintervjuerna hittar vi flera andra troliga påverkansfaktorer. Förutom social påverkan ser vi kunskapsbrist, ointresse och graden av misstro eller tillit som påverkande faktorer. Just kunskapsbristen om pensionsparande fångas också upp av några enkäter från senare år. I Pensionsmyndighetens enkät var det till exempel en femtedel av företagarna som sa sig ha låg eller ingen kunskap om hur de tjänar in till pensionen.⁶ Däremot är det troligt att en bra eller en dålig ekonomi ger olika förutsättningar för olika sparmönster, och olika vägar fram till ett sparbeslut eller ett sparbeteende.

6.1 Modell över hur egenföretagarnas beslut växte fram

På nästa sida redovisas en modell som utifrån intervjuerna föreslår hur en egenföretagare med dålig respektive bra ekonomi kan hamna antingen i lågspargruppen eller i högspargruppen. Sparmönster 1, till höger i modellen, illustrerar hur en god och stabil ekonomi hör ihop med ett intresse för pensionen och en vilja till att skaffa sig ett kontinuerligt och högt sparande. Intresset ökar mottagligheten för kunskap vilket tillsammans med råd eller inspiration från närstående kan öka sannolikheten för att bli en högspare. Att ha små ekonomiska marginaler å andra sidan hör i högre grad ihop med ett ointresse, som gör att vissa av de intervjuade inte tänker på pensionen under långa perioder. Till vänster i modellen illustreras hur detta ointresse kan bidra till, eller vidmakthålla, en kunskaps- och informationsbrist. De nära relationerna - småföretagarens familj, vänner och nätverk - är placerade i mitten och många pilar pekar mot eller från detta centrum. Informationen från närstående kan leda till ett pensionsbeslut direkt, eller så kan påverkan från de nära kontakterna ske indirekt och påverka tre andra faktorer: intresse, kunskap/information och misstro/tillit.

3 Simon, H. A. *Administrative Behavior: A Study of Decision Making Processes in Administrative Organization*. (1957). 2 uppl., New York: The Macmillan Company, s XXX - förordet. Kahnemans citat finns i hans bok *Tänka snabbt och långsamt* (2013). Volante förlag. s. 266.
4 Clark, G. L., Strauss K. & Knox-Hayes, J. *Saving for Retirement: Intention, Context, and Behavior*. (2012). Oxford Scholarship Online/Oxford University Press.
5 Trygghetsgapet. Länsförsäkringar. (2022)
6 *Många egna företagare oroar sig inför sin pension*. (2018) Webbartikel som refererar en enkät som myndigheten låtit göra. Pensionsmyndigheten.

Vägar till att bli en lågsparare eller högsparare

Modellen visar de mönster som gått att iakta utifrån de längre intervjuerna i undersökningen. De dubbelriktade pilarna, till exempel mellan "Intresse för pensionsparande" och "Familj, vänner, nätverk" betyder att råd från en närstående kan öka intresset för pensionsparandet, men också att ett ökat intresse kan göra att man söker upp råd från dessa kontakter. Observera att en till en början tillitsfull högsparare via besvikelse över sparandet kan hamna i lågsparar- och ickebeslutsrutan längst ned till vänster. Sparmönster 2 till vänster förklaras till viss del av att mer står på spel för dem med små marginaler, och att de därför i högre grad undviker pensionsfrågan.

Att flera av lågspararna och de ambivalenta spararna inte har tänkt så mycket kring frågan om ett eget pensionssparande under sina år som företagare förklarar förmodligen varför många inte heller upplever att de har haft så goda kunskaper inom området. Det är svårt att tänka sig att man skaffar sig kunskaper om något man inte är intresserad av eller tänker på. Det är så klart möjligt att det är den låga kunskapen som leder till att man inte tänker på pensionen, och inte tvärtom. Men två saker talar emot detta. För det första behövs det knappt någon kunskap för att förstå att man får mer i pension om man sparar. För det andra har forskningen om finansiellt sparande och pension visat att det i alla fall i befolkningen i sin helhet är ointresset som har en större betydelse än kunskapen.

När utredaren Stefan Lundbergh sammanställde forskning om pensionssparande i samband med att han för några år sedan utredde premiepensionen i det svenska pensionssystemet sammanfattade han kunskapsläget så här:

”Det har visat sig att mer information inte hjälper – det går inte att informera den som är ointresserad. Vi vet nu att det finns ett utbrett ointresse och osäkerhet bland sparare”.⁷

Kunskapen finns att tillgå men ointresset lägger sig i vägen. Att förstå strutseffekten, undvikandet av frågan om sin pension, blir alltså en viktig komponent för att förstå varför en del egenföretagare sparar för lite eller inte alls. Som vi har sett är det dock långt ifrån alla som stoppar huvudet i sanden. Några tänker ändå efter och man kan säga att de har en rationell ansats. Flera av dem väljer sedan utifrån vad de bedömer vara ett tillräckligt bra alternativ, i stället för att försöka utreda vad som är det optimala alternativet. De ”satisfierar” som vissa beslutsteoretiker kallar det, vilket är helt naturligt då det är så gott som omöjligt att vara allsidigt rationell i komplexa frågor. De tacklar sin okunskap, sin osäkerhet och ibland krockande önskemål genom att bestämma sig för något som de upplever som tillräckligt bra utifrån deras mål.⁸

Vad är då ett tillräckligt bra sparalternativ för undersökningspersonerna? Det som anses vara tillräckligt bra tycks ofta avgöras av att rådet kommer från en betrodd närstående. Jonas gjorde som sin syster, och Berit gjorde som sin son. Om man räknar in revisorer man känner tillit inför som ingående i det nära nätverket gäller detta även Reine. Elisabeths familjetradition, som sa att man bör spara till sin pension, kan också räknas in här.

Utifrån modern beslutsteori är detta inte överraskande. Som beteendekonomen Daniel Kahneman och flera andra beslutsforskare framhåller är många beslut inte ett resultat av kalkyler och noggranna överväganden. Val styrs ofta av intuition, vana eller imitation, eftersom det krävs en stor ansträngning av den som vill reda ut vad som är det matematiskt eller logiskt sett bästa alternativet. Att vi känner igen något från förr och upplever ett alternativ som bekant blir då en mer bekväm väg till ett beslut eller ett beteende.⁹ Och då är det inte så konstigt att vi påverkas av dem vi har en relation till. Vem guidar oss när vi känner oss fram i en svårtolkad terräng, om inte våra närmaste?

7 Lundbergh, S. *Förstudie om möjliga strukturella förändringar för ett tryggare och mer effektivt premiepensionssystem* (2017), promemoria. Stockholm: Regeringskansliet.

8 Gavetti G., Levinthal D., Ocasio W. Neo-Carnegie, *The Carnegie Schools Past, Present, and Restructuring the future* (2007), *Organization Science*. 18 (3)

9 Kahneman D. *Tänka snabbt och långsamt* (2013), Volante förlag.

Den som vill förstå egenföretagarnas pensionssparande kan alltså inte nöja sig med att ställa frågor om hur egenföretagare kalkylerar eller hur deras logiska resonemang ser ut. Man bör även ställa frågor om vilka de verkligen påverkas av inför sina pensionsbeslut.

En annan viktig fråga att ställa är om det finns ett genuint intresse för pensionsfrågan. För om det inte finns ett intresse är det svårt att få fram information, och utan information går det inte att göra ett bra val när alternativen är många.

Metodbilaga

Kvalitativ ansats

Rapportens egna bidrag till kunskapsläget är kvalitativt och explorativt där förståelsen av de intervjuades egna tankar och upplevelser har stått i fokus.

Intervjuerna

Intervjupersonerna rekryterades utifrån följande kriterier:

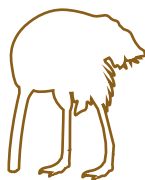
- Ha bott länge i Sverige och under minst 10 år ha varit egenföretagare.
- De skulle ha påbörjat sitt uttag av allmän pension, vilket utgjorde studiens definition av att vara i pensionsåldern.
- De skulle dessutom ha en tydlig småföretagarkaraktär, det vill säga att de inte huvudsakligen haft många anställda under någon längre tid, och ha haft erfarenhet av att vara solo-företagare.

Deltagarna rekryterades, dels genom efterlysningar i Facebookgrupper där många egenföretagare finns (två rekryterade), dels via tre intresseorganisationer (två rekryterade via kontakt med fackförbund och en från en småföretagarorganisation). En egenföretagare rekryterades genom tips från en bekant och en person hittades genom en text på nätet som rörde pensions-sparande. Fyra av intervjupersonerna var i princip enbart soloföretagare under sina år som före-tagare. De tre andra hade haft mellan två och 14 anställda, men också de har varit soloföretagare under karriären.

De två organisationsföreträdare som intervjuades valdes ursprungligen på grund av att det var de som ställde upp och var tillgängliga. De ytterligare fem organisationer, samtliga fackliga, som kontaktades gick det inte få någon intervju med. Intervjuerna utfördes 2020 via internetappen Zoom och telefon. De initiala intervjuerna tog mellan 45 minuter och 1 timme och 44 minuter. Kompletterande intervjuer gjordes med fem av de sju intervjuade, i mellan 15 och 30 minuter. Arbetet med intervjuerna gjordes ursprungligen för magisteruppsatsen "Äta sämre eller ha en bra pension", som lades fram på Samhällsvetenskapliga institutionen på Södertörns Högskola. Ansatsen utgick från grundad teori: urvalet skulle ge data som ledde till teoretisk mättnad, vilka analyserades induktivt syfte att gå på djupet i det undersökta fältet. En skillnad från uppsatsen är att intervjupersonernas citat inte längre är ordagrann ned till minsta småord och paus. Här har citaten komprimerats något i enlighet med en journalistisk praxis. Intervjuguiderna var flexibla frågeformulär med ett stort inslag av öppna frågor. Frågorna modifierades något under arbetets gång, när betydelsefulla frågeställningar identifierades. De nya frågeställningarna togs upp i de kompletterande intervjuerna. Alla informanternas utsagor återges i pseudonymiserad form, alltså är det inte deras namn som används i texterna. Ett par detaljer om de intervjuade, som mer exakta uppgifter om yrket eller informantens ursprung, har i vissa fall ändrats för att garantera anonymiteten.

Metodens begränsningar

Eftersom antalet intervjuer i kvalitativa intervjustudier av nödvändighet är relativt få kan inte resultat i form av mönster och attityder generaliseras i statistisk mening till gruppen pension-erade småföretagare i Sverige. Däremot generaliseras informanternas upplevelser teoretiskt i och med att deras erfarenheter tolkas med generella begrepp, i ett teoretiserande grundat i data, vilket är målsättningen med så kallad grundad teori. En annan begränsning är att vissa av informanterna berättar om förhållanden som ligger relativt lång tid tillbaka i tiden. Detta skulle kunna påverka exaktheten i uppgifterna.

Småföretagarnas

Småföretagarnas Riksförbundet 2022

www.smaforetagarna.se

info@smaforetagarna.se